
SADİK EFENDİ'NİN ŞEYHÜLİSLÂM FEYZULLAH EFENDİ'YE METHİYE
FARŞA ŞİİRLERİ

PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY *

Öz

Osmanlılar döneminde XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan müderris ve kadı Sadık Efendi, birçok alanda bilgi sahibi, Türkçe, Farsça ve Arapça şiirde ve inşada eşsiz; tarih manzumeleri, kaside ve gazelleriyle hüsn-i kabul görmüş büyük şairlerdendir. Sadık Efendi, Osmanlı Şeyhülişlâmı Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'ye methiye olarak Farsça iki kaside kaleme almıştır. Bu şiirler Süleymaniye Kütüphanesi Esat Efendi Bölümü'nde kayıtlı bir yazmada bulunmaktadır. Bu çalışmada yazma halindeki şiir tenkitli metni yapılarak Türkçeye çevrildi ve kısaca anlatıldı. Ayrıca Feyzullah Efendi ve Sadık Efendi'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verildi

Anahtar Kelimeler: Sadık, Şeyhülişlâm Feyzullah Efendi, Farsça Şiirler, Methiye.

ABSTRACT

Sadık Afandi who lived between the late 17th and the first half of 18th Century in Ottoman Period, is a lecturer, judge, knowledgeable in many areas and an admired poet who has many poems, qasidahs, ghazals in Arabic, Turkish and Persian. Sadık Afandi wrote two Persian qhasidahs to the Ottoman Sheikh ul-Islam Faizollah Afandi. Those poems are found in a manuscript registered in the Library of Solaimaniya, Esat Afandi Section and in this work these poems are translated into Turkish, examined by writing critique and explained shortly. Additionally, there

---

* PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Email: veyis0065@hotmail.com; drveyis@atauni.edu.tr.

are some brief information given about the lives of Faizollah Afandi and Sadik Afandi

Keywords: Sadik, Sheikh ul-Islam Faizollah Afandi, Persian Poems, Praise.

چکیده

صادق افندی از شعرا و ادبای دوران عثمانی بوده که در اواخر صده 17 و اوایل قرن 18 می زیسته است. وی در زمینه های مختلفی صاحب دانش بوده است. در شعر فارسی، ترکی و عربی بی نظیر بود. از شعرایی می باشد که قصاید، غزلیات و منظومه هایش در طول تاریخ بی مثال می باشد. صادق افندی به عنوان مدحیه دو قصیده به زبان فارسی در مدح شیخ الاسلام ارزرومی، سید فیض الله افندی سروده است. این اشعار در حال حاضر در کتابخانه سلیمانیه بخش اسعد افندی نگهداری می شود. در این مقاله این شعر به زبان ترکی ترجمه و مختصراً توضیح داده شده است. علاوه بر آن در خصوص زندگی فیض الله افندی و صادق افندی اطلاعاتی داده شده است.

کلید واژه ها: صادق، شیخ الاسلام فیض الله افندی، شعر فارسی، مدحیه.

Giriş

Osmanlılar döneminde yaşamış, Türkçe, Farsça ve Arapça manzum ve mensur birçok eser kaleme almış şair ve yazarlarımız vardır. Bu şairlerin birçoğu çeşitli devlet kademelerinde çalışmış şahsiyetlerdir. Şiirlerinde birçok konuyu ele almakla birlikte bazen zamanın ileri gelen önemli şahsiyetlerine methiyeler de yazmışlardır. Türkçe ve Farsça şiirleri olan, müderris ve kadı Sadik Efendi de bunlardan biridir. Sadik Efendi, Erzurumlu Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'ye Farsça iki adet methiye yazmıştır. Müderris, muhaddis ve aynı zamanda iyi bir hattat ve şair de olan Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, özellikle II. Mustafa devrinde Şeyhülislâmlık görevi dışında, devlet idaresinde son derece etkili olmuş, sultan üzerindeki nüfuzunu haddinden fazla başka amaçlarla kullanmış ve bu nedenle birçok kişinin tepkisini toplamış, sonunda feci bir akıbete düşmüş bir devlet adamıdır

FEYZULLAH EFENDİ

1048'de (1639) Erzurum'da doğmuştur. Adı Mehmed'dir. Erzurum müftüsü Seyyid Mehmed Efendi'nin oğludur. Erzurum'da öğrenim gördükten sonra, 1075 (1664) yılında İstanbul'a, oradan da Edirne'ye gitmiştir. Şehzade (II.) Mustafa'ya hocalık; Haydarpaşa, Üsküdar Mihrimah Sultan, Sahn-ı Semân ve Ayasofya medreselerinde müderrislik yapmış; İstanbul kadılığı pâyesiyle Sultan Ahmed Medresesi'ne, Rumeli kazaskerliği pâyesiyle Şehzade (III.) Ahmed'in hocalığına getirilmiş, daha sonra nakîbüleşraf, ardından şeyhülislâm olmuştur. On yedi gün sonra azledilerek Erzurum'a gönderilmiş, yedi yıl sonra tekrar şeyhülislâmlığa tayin edilmiş, sekiz yıl bu makamda kalmıştır. 1115 (1703) yılında Edirne'de katledilmiş ve naaşı Abdülkerim Mektebi avlusuna defnedilmiştir.

Feyzullah Efendi müderris, muhaddis ve aynı zamanda iyi bir hattat ve şairdir. Arapça ve Farsça şiirleri ve kaleme aldığı birçok eseri vardır: *Fetâvâ-yı Feyziyye*, *Nesâyihu'l-mülûk*, *Kitâbü'l-ezkâr*, *Mecmûa-i Hikâyât*, *Letâifnâme*, *Riyâzü'r-rahme*, *Hâşiye alâ Envâri't-tenzîl*, *İsâmüddin İsrâîyînî'nin Hâşiye alâ Cüz'in-Nebe'sine hâşiye*, *Halhalî'nin Hâşiye alâ Şerhi'l-Akâid'ine ta'likat* ve *İbnü'l-Hatîb el-Amâsî'nin Ravzu'l-ahyâr'ının Türkçe çevirisi*.¹

SADİK EFENDİ

Yahya Sadîk Efendi, Reîsülmeşâyih ve Ayasofya kürsüsü şeyhi ve vaziri Şeyh Süleyman Efendi'nin oğludur. Adı Yahya'dır. İstanbulludur. 1102 (1690) yılı Recep ayında İstanbul'da Dâye Hâtun mahallesinde doğmuştur. Babasından ilim ve fazilet öğrenmiş ve küçük yaşta üstün zekâsıyla irfan ve kemal mertebesine çıktığı için 1110 (1699) yılında Seyyid Feyzullah Efendi hazretlerinden mülâzım olup ders vermeye başlamıştır. 1122 (1710) tarihinde ibtidâ-i hâric rütbesine yükselmiş; 1126 (1714) yılında ve 1129 (1717) yılı Zilhicce ayında Halil Paşa Medresesi'nde müderrisliğe başlamış; daha sonra 1133 (1720) yılı Muharrem'inde

¹ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi, Seyyid", *DİA*, XII, 527-528; Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-şu'arâ* (haz. Adnan İnce), Ankara 2005, s. 181; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, IV, 33-34 ve 765-766.

İbrahim Paşa Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır. 1150'de (1737) Edirne kadısı ve 1165'de (1752) Mekke mollası olmuş ve aynı yıl vefat etmiştir. Mekke'de medfundur. Kadı ve müderristir. Şairin adı, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde ise "Sâdık" (s. 403); M. Nuri Çınarcı'nın çalışması *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü'ş-şuarâsı ve Transkripsiyonlu Metni*'nde "Siddîk" (s. 78-79) şeklinde yazılmışsa da doğru değildir. *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*'nde de hem "Sadîk" hem de "Siddîk" (s. 553 ve 588-589) olarak yazılmıştır. Ayrıca methiyelerin yer aldığı mecmuada müstensihin manzumenin başında "Üstadımız Cevzî Efendi Sadîkâ hazretlerindedir" cümlesinden muhtemelen lakabının Cevzî Efendi olduğu söylenebilir. Mahlası Sadîk'tir. Birçok alanda bilgi sahibi olup şiir ve inşada eşsizdir. Sadîk Efendi çok sayıda vezire, şeyhe ve ileri gelenlere tarihler ve kasideler yazıp hüsn-ü kabul görmüş büyük şairlerdendir. Tarih düşürmede, gazel ve kasidede mahirdir. Mürettep bir Divanı; Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri vardır. Türkçe bir gazeli:²

*Uşşâkı cünbiş-i leb-i dilber yapar yıkar
Erbâb-ı ayşî gerdiş-i sâger yapar yıkar*

Hemçün habâb hâne-i ehl-i hevâyı hep

² *Mecmûatü Medâih-i Şeyhülislâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2843 Numaralı Yazma, vr. 90a; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308, s. IV, 640; Kazasker Sâlim Efendi, *Tezkire-i Sâlim*, Dersâdet 1315, İkdâm Matbaası, s. 422-425; Sâlim Efendi, *a.g.e.*, s. 460-463; Erdem, Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurafâ'sı*, Ankara 1994, s. 176; Çınarcı, M. Nuri, *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü'ş-şuarâsı ve Transkripsiyonlu Metni* (Gaziantep Ü., SBE., Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2007, s. 78-79 (Bu çalışmada şairin adı "Siddîk" yazılmış olup yanlıştır); Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî* (haz. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 352-353; Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Ankara 2001, II, 556-557 (2353); İpekten, Haluk v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 403; Değirmençay, Veyis, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013, s. 553 ve 588-589 (Bu çalışmada şairin adı hem "Sadîk" hem de "Siddîk" olarak yazılmıştır).

Neccâr-ı rüzgâr-ı sitemger yapar yıkar

*Âyîne gibi gâh ayân geh nihân olur
Beyt-i dili o ruh-ı musavver yapar yıkar*

*Eyler kalem kalemrev-i ma'nâda fetk u retk
Çok tarz-ı dilnişîni o suhenver yapar yıkar*

*Ehl-i heves bu arsada mânenend-i kûdekân
Bî-had Sadîk beyt-i müzevver yapar yıkar*

SADİK EFENDİ'NİN FEYZULLAH EFENDİ'YE METHİYELERİ

Sadîk Efendi'nin Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'ye yazdığı Farşça methiyeleri iki adet manzumeden oluşmaktadır. Bunlar, 45 ve 35 beyitlik iki kaside olup fesahat ve belagat açısından zayıf ve basit şiiirlerdir.

Bunlardan ilki hezec-i müsemmen-i sâlim mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün, mefâîlün; ikincisi muzâri-i müsemmen-i ahreb-i mekfûf-i maksûr mefûlû fâilâtü mefâîlû fâilât vezinlerinde kaleme alınmıştır.

Sadîk Efendi ilk kasidesinde söze kendisini anlatarak başlar. Şairin gönlü aşk hazinesidir; sessizlik muhafızı, göz çukuru kutusu, gözyaşı ise inci ve mercanıdır. Hazine kapıcısının kale gibi elini yokluk anahtarıyla bağlamışlardır. Bu hazineden denizin derinliklerine bir inci atsalar, kıyıdaki sedefler şevkten raks etmeye başlarlar. Onun ummanının derinliklerinde parlak gönül incisini bulmak için gamın korkunç balığına ciğer kanını yem yapmak gerekir. Gamın zehirli düşüncesinin onun dermanından sıhhat bulması için onun tılsım levhasını şairin yılan gibi olan derdinin ağzına koymalıdır.

Şair, iltifat sanatıyla sözü kendisine döndürür ve bu hazinenin kapısına gittiğini, orada bahtsız bir yılan gördüğünü; isyanından dolayı dudaktan muratsızlık tükürüğü dökülmekte olduğunu; bu yılanın zehrini uzaklaştırmak için bir bilgenin ayağının toprağını onun dişine panzehir yapmaktan daha iyi bir şey görmediğini söyler. Bu bilge şairin mem-

duhu Şeyhülislam Feyzullah Efendi'dir. Feyzullah Efendi kimdir? Onun gökler gibi büyük dalgalarında dalgıç ve güneş gibi olan aklın mercanının önünde baş koyduğu bir denizdir. Onun gökler gibi büyük dalgasında, güneşin ve dalgıç gibi olan aklın onun zamanına meylettği bir dünyadır. Gönül onun cömertliğiyle toktur; onun için cömertlik denizine nazlanır. Onun inci saçan sözünden akla gelen her mana ayna olur ve onda onun ihsan denizi görünür. Akıl Tûr'unda onun titizlik nuru parlayınca, onun bir güzel gibi olan ilminin yakasından yed-i beyza ortaya çıkar. Onun ferman kılıcı bütün dünyayı süsler. O, âlemde şeriat uygulamasında şeriat fermanı gibi delildir. Âlimlerin ve fazılların ulusu, olgunların ve akıllıların soylusudur; onun bol lütfu edeb ehlini kapsar. Her bir damladan ummanına hikmet denizi dökülen, fazilet okyanusu, cömertlik deryası, olgunluk denizidir. Hikmet güneşi gibi alnundan irfan ışığı parlayan Jüpiter tedbirli edip, ay yüzlü bilgedir. Yücelik menziline üstündeki ay Feyzullah Efendi'dir. Şeref burcunda onun huzur güneşi doluşır. O cömerttir, ihsan sahibidir. Odur gönlü bilge deniz; odur deniz gönüllü bilge. Onun sözü eşsiz incidir; onun düşünce sahili incinin ummanıdır. O, fetva makamında şeyhülislâmlığa başkanlık eder. Efendilik tahtı onun gücünün uğuruyla şereflenmiştir.

Sadık'ın tabiatının bülbülü Feyzullah Efendi'nin vuslat bahçesine yol bulamayınca, övgü gülşenine girip onun ayrılığında aşağıdaki gazelini okumaya başlar:

Benim gönlüm aşk göğü, senin sevginse onun parlayan ayı; benim kandil gibi olan gözüm onun ışıldayan güneş ağacının burcudur.

Senin âlemi aydınlatan gönlünün dünyaya ışık veren güneşinden, mutluluk güzelinin iki eli zerre gibi raksetmeye başlar.

Senin kıvrırcık zülfünün hayalinin gönül karıştıran sevdasından, onun ruhundaki tüyler hayat gelininin kucağında oynamaya başlar.

Senin gül tabiatın; caddesi ilim, cömertlik, hilim ve hikmet olan irfan bahçesinin gülşenidir.

Naz ve cilve anı, sözünün etkisinden neşe bulur; istek dudağı onun eteğini öpmekten şeref duyar.

Bakışı iki gözün hikmeti, konuşması düşüncelerin en seçkini; varlığı âlemin şekli, sıfatları imkân âleminin sürmesidir.

Sadîkâ'nın hastalığına öyle bir ümit şifası ver ki onun kurtuluş ilacı nabzına derman olsun.

Sadîk, övgü dolu bu gazelinden sonra kendisinden söz eder ve kendisini över. O, tahrir ve irfan nüshasına mukaddime yazmıştır; Manî'nin gözü onun hayalinin resmine hayran kalmıştır. Urfi onunla rekabet edemez? Çünkü beyan büyüyle onun irfan elinde asa yapmıştır. Yeni ve her an konuşmayla mucizevî sözleriyle hayat verir. Öyleki Enverî onun şiirinin feyzinden hayat bulur.

Sadîk, bundan sonra felektan şikâyette bulunduğu bir mektubunu Feyzullah Efendî'ye -izin verirse- okumak ister. O, gam beşiğinde annesinin şefkatsizliğinden dolayı her iki memesinden saf süt yerine gönül kanı içerek büyümüştür. Yeterlik belgesini almak için üstadın huzuruna gittiğinde, ilkokul köşesinde üzüntü kitabından başka bir şey okumamıştır... Şair, mektubunu okuyup isteğini arzettikten sonra artık dua zamanı gelir ve memduhuna dua ederek sözlerini bitirir: *Dua hazinesinin kapısında, lâl gibi olan tesir, duaya cevap verme tilsiminin şekillerinden sağlam bir nakış olduğu sürece, elmas gibi arzu incilerini delmek için gönlün lütuf hazinesi cömertlik elinde onun bekçisi olsun.*

Sadîk Efendi, 'îd (bayram) redifli ikinci kasidesinde söze Feyzullah Efendî'yi överek başlar. Onun huzurlu devrinde bayram zamanı da mutludur; onun tebriğiyle bayramın tabiatı ve canı da mutludur. Onun şeker gibi tatlı nutkunun vasfı hayatın tatlı dillisidir; onun methinin güzel zikri bayramın hoşsohbet neferidir. Onun yumuşak sözü bayramın ağzında bal gibidir. Yüzükteki nakışlar bile onun yumuşak tabiatıyla bayramı hatırlatır. Bütün âlem bayram madeninden neşe incisi gibi onun mutluluğunun temiz yakutunu çıkarmaktadır. Onun muhabbetiyle bayramın mutlu gönlü zamane gülşeninde bülbül gibi yüzlerce nağme terennüm eder. Uğurlu ayağıyla güvenli bayram yurduna hayat veren teşrifi yüzlerce ev yapar. Güneş gibi kalbinin ışık veren yumuşaklığı bayram göğünden her zerreye ışık verir. Onun lütfu gibi güzel damadının arzusundan dolayı dünya gelini, rahminde bayram ikizleri görür. Şeref makamının saadet kürsüsünde, bayram ailesinin görkemli tahtında oturan odur. Onun aklının görüşü ve bahtının kuvveti sayesinde genç bayram, her zaman yaşlı zamane gibi ona hizmet eder. Hasetçi, onun kahreden ayağının altında, onun kılıç gibi olan emriyle, bayram zamanı koyun gibi kurban olur. Her zaman devlet atının üzerine binen odur; onun için bayram dizgini onun güçlü eline yaraşır. Onun Ramazan'daki her orucu,

Kadir gecesi gibi, bayramın şanını artırır. Tavus gibi süslenen kulak papağan gibi onun lütfunun nezaketinden bayram yuvasında şeker yer. Gönül ustası onun övgü kitabında bayram dilinden şairin söyledikleri temiz sözleri yazar.

Bu sıfatlara sahip olan Tanrı'nın feyzi Feyzullah Efendi'dir. O şeref zirvesidir; onun seyyidliğinden bayramın bedeni ve canı ışıkla doludur, rahattır. İmamların güneşi, Osmanlı sultanının hocası, şerefliilerin babası, bayramın belli günlerinin maslahatlarına ışık tutandır. Şeriatın önderi, âlemin müftüsü, zamanın imamı; bayramın gizli sırrının nüktesindeki sorunları çözendir. Şairin murat fenerinin ışık vermesi için, bayramın her parmağına yüzlerce mum koyandır.

Sadık, bu şekilde Feyzullah Efendi'yi övdükten sonra ona talebini arz eder ve *Ey dünya yargıcı! Benim arzuhalimin içeriğini bayram tercümanından merhamet kulağıyla dinle* diyerek talebine kulak vermesini ister; çünkü herkes zevk ve safa sofrasının etrafında iken, o fakirlik ve yoksulluk köşesinde bayram sofrasından kan içmektedir. Bu zamanda bayramın sevimsiz zamane güzelinden kocakarı gibi olan muradına erememiştir. Âlem mutluluk ve sevinç içinde eğlenmekte iken o, bayramda üzgündür, her an başka bir matemdedir. Dünyada safa otağını kursa da faydası yoktur? Çünkü bayram gölgeliği onun gönlünde gam köşesi gibi olmuştur.

Sadık, Feyzullah Efendi'den kendisine kavuşması için bayramı bir nişane yapmasını ister; çünkü o yedi yıldır mutluluktan uzak, gam köşesinde üzüntü içinde yaşamış, sabır eşiğine baş koymuştur. Artık bu duruma son vermek için bayramlık olarak kendisine himmet etmesini, kutlu bahtıyla bayramı imtihan etmesini ister: *Ey gönül! Ne zamana kadar harabe tabiatım gam köşesinde inci saçan bayram hazinesini gizleyecek; gönül denizimden sedefe akan her damla, zamane sahilinde bayram gözetleyicisi olacak?*

Sadık Efendi, bu şekilde talebini arz ettikten sonra Sadîkâ! Boş ve saçma sözlerden vazgeç, sus vesselâm; bayramın neşe veren meydanında yüzlerce nara at. Canı gönülden tazarru ellerinle bayram destanının sonuna dua mührünü bas diyerek duaya geçer ve dua ile sözlerini bitirir: Dünyada bayram Ramazan ayının sonunda misafir gibi dünyayı neşelendirmek için geldiği sürece, senin mutluluğun için, her gece ayların ilk

gecesi gibi senin otağının bulunduğu meydanda misafirperver bayram (gibi) olsun.

MANZUMELERİN TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

1. *Kaside*³

Gönlüm aşk hazinesidir, sessizlik onun muhafızı, göz çukurum kutusu, göz-yaşımsa inci ve mercanı.

Bu hazinede gönül kilidine alışana kadar, kapıcının kale gibi elini yokluk anahtarıyla bağladılar.

Eğer bu hazineden denizin derinliklerine bir inci atsalar, denizin kıyısındaki sedefler şekokten raks etmeye başlar.

Gamın korkunç balığına ciğer kanını yem yap da onun ummanının derinliklerinde gönül incisinin safasını bul.

Onun tılsım levhasını benim yılan gibi olan derdimin ağzına koy ki gamın zehirli düşüncesi onun dermanından sıhhat bulsun.

Bu hazinenin kapısına gittim, bahtsız bir yılan gördüm; isyanından dolayı dudağından muratsızlık tükürüğü dökülmekteydi.

Bu yılanın zehrini uzaklaştırmak için bir bilgenin ayağının toprağını onun dişine panzehir yapmaktan daha iyi bir şey görmedim.

Ne bilgini, belki onun gökler gibi büyük dalgalarında dalgıcın ve güneş gibi olan aklın mercanının önünde baş koyduğu bir deniz.

Ne denizi, belki onun gökler gibi büyük dalgasında, güneş ve dalgıç gibi olan aklın onun zamanına meylettiği bir dünya.

Gönül, onun cömertliğiyle tok olduğu için cömertlik denizine nazlanır. Sedef inciyle dolunca yağmura ihtiyaç duymaz.

Onun inci saçan sözünden akla gelen her mana ayna olur ve onda onun ih-san denizini görürüm.

Senin insaf aynanda onun gizli benini gördüğüm zaman, istek yüzümde gam pasından perde olur, niçin?

---

³ *Mecmûatü Medâih-i Şeyhülislâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 2843, vr. 90a-91a.

Akıl Tûr'unda onun titizlik nuru parlayınca, onun bir güzel gibi olan ilminin yakasından yed-i beyza ortaya çıkar.

Onun bütün dünyayı süsleyen ferman kılıcıyla mana ehlini korku divanına oturttum.

Akıl kadısının hükmüne göre âlemdede şeriat uygulamasında, senin şeriat fermanı gibi delil olduğunu tescil ettim.

Âlimlerin ve fazılların ulusu, olgunların ve akıllıların soylusu. Onun bol lütfü edeb ehlini kapsar.

Her bir damladan ummanına hikmet denizi dökülen, fazilet okyanusu, cömertlik deryası, olgunluk denizi.

Hikmet güneşi gibi alnından irfan ışığı parlayan Jüpiter tedbirli edip, ay yüzlü bilgin.

Yücelik menzilinün üstündeki ay Feyzullah Efendi'dir; şeref burcunda onun huzur güneşi dolaşır.

Onun cömertlik dağında onun himmet kaplanı her zaman gönülden arzu ceylanı gibi onun ihsan bulutuyla savaşıyor.

Onun amber saçan cömertlik zülfününün misk kokusundan gönül ceylanı öyle sarhoş olmuştur ki kendisini tanımaz, bilmez.

Senin düşmanınun gönlü, kükreyen aslanın pençesinden nasibini alır; çünkü onun yakası senin öfkeli kaplanının pençesindedir.

Senin fetva hükmününün Hüma gibi uçan kuşunun imzasıyla onun uçan doğanı senin afkanadının altında uçar.

Sensin gönlü bilge deniz; sensin deniz gönüllü bilge; senin sözün eşsiz incidir; senin düşünce sahilin onun ummanıdır.

Fetva makamında şeyhülislâmlığa başkanlık edersin; onun unvanının başına şeyhülislâmlıktan sancak çekersin.

Senin bir güzel gibi olan ilim elin onun erkânını yüceltince, efendilik tahtı senin gücünün uğuruyla şereflendi.

Benim tabiatımın bülbülü onun vuslat bahçesine yol bulamayınca, övgü gülşenine girip onun ayrılığından şu gazeli okumaya başlar.

Benim gönlüm aşk göğü, senin sevginse onun parlayan ayı; benim kandil gibi olan gözüm onun ışıldayan güneş ağacının burcudur.

Senin âlemi aydınlatan gönlünün dünyaya ışık veren güneşinden, mutluluk güzelinin iki eli zerre gibi raksetmeye başlar.

Senin kıvrık zülfinün hayalinin gönül karıştıran sevdasından, onun ru-hundaki tüyler hayat gelininin kucağında oynamaya başlar.

Senin gül tabiatın; caddesi ilim, cömertlik, hilim ve hikmet olan irfan bahçe-sinin gülşenidir.

Naz ve cilve anı, sözünün etkisinden neşe bulur; istek dudağı onun eteğini öpmekten şeref duyar.

Bakışı iki gözün hikmeti, konuşması düşüncelerin en seçkini, varlığı âlemin şekli, sıfatları imkân âleminin sürmesidir.

Sadîkâ'nın hastalığına öyle bir ümit şifası ver ki onun kurtuluş ilacı nabzına derman olsun.

Ben o tahrir ve irfan nüshasının mukaddimesini yazan kişiyim ki Mani'nin⁴ gözü benim hayalimin resmine hayran kalmıştır.

Urfî⁵ benimle nasıl rekabet edebilir? Çünkü beyan büyüüyle onun irfan elinde asa yaptım ben.

---

⁴ Mani: Mani 216'da Güney Mezopotamya'da doğmuştur. On iki ya-sında iken Mani'ye bir meleğin görüldüğü, yirmi dört yaşına geldiğinde "ikizi" (Tavm) adını verdiği bu melekten aldığı öğretiler doğrultusunda yeni dini yaymaya başladığı belirtilmektedir. Mani Sâsânî Kralı I. Şâpûr zamanında başta İran olmak üzere çeşitli bölgelerde dinini yayma fırsatı bulmuştur. Bu durum Kral I. Behram'ın son günlerine kadar sürmüştür. Mani 276'da öldürülmüştür (Şinasi Gündüz, "Maniheizm", *DİA*, İstanbul 2003, XXVII, s. 575).

⁵ Urfî-yi Şîrâzî: 963 (1556) yılında Şîraz'da doğmuştur. Adı Cemâled-din Muhammed'dir. Şîraz'da öğrenim görmüş, hat ve musiki dersleri almıştır. "Urfî/Örfî" mahlasını kullanmıştır. Safevî sarayı şiir meclis-le-rinde yer almış; 989'da (1581) Ahmednagar'a, ardından Gürkanlılar'ın merkezi Fetihpûr Sikri'ye gitmiştir. Burada şair Feyzî-i Hindî ile tanışmış ve bu yolla Ekber Şah'a ve Şehzade Selim'e yakınlık sağlamıştır. Ekber Şah'ın Keşmir seferi için bir kaside yazmış ve bu sayede hayatının sonu-na kadar sarayda kalmıştır. 999'da (1591) Lahor'da ölmüştür. Neced'te medfundur. Hint üslubunun en meşhur şairlerindendir. Nizamî'nin *Mahzenu'l-esrâr* ve *Husrev u Şîrîn*'ine nazire iki mesnevisi ve Nefsiyye

Yeni konuşmayla her an mucizevi sözlerimle hayat vermekteyim. Enverî⁶ nerede? (Gelsin) benim şiirimin feyzinden hayat bulsun.

Eşit dağıtmayan feleğin elinden şikâyet ettiğim bir mektubum var; izin ver de içeriğini okuyayım sana.

Ben, gam beşiğinde annesinin şefkatsizliğinden dolayı her iki memesinden saf süt yerine gönül kanı (içen) çocuğum.

Yeterlik belgemi almak için üstadın huzuruna gittiğimde, ilkokul köşesinde üzüntü kitabından başka bir şey okumadım.

Hızla (akıp giden) feleğin, yüzüme onun zindanının kapısını açmayacağını bildiğim için, heves ayağını dert zincirine bağladım.

Sadîkâ! Kimden şikâyet edersin? Dua zamanı geldi; dua okunu eline al, temrenini sağlam tut.

Yay kirişini iste, takva pençesine koy, can kulağına kadar çek ve avını yakala.

Dua hazinesinin kapısında, lâl gibi olan tesir, duaya cevap verme tilsiminin şekillerinden sağlam bir nakış olduğu sürece,

Elmas gibi arzu incilerini delmek için gönlün lütuf hazinesi cömertlik elinde onun bekçisi olsun.

2. Kaside⁷

Ey, senin huzurlu devrinde bayram zamanı mutlu; senin tebriğinle bayramın tabiatı ve canı da mutlu.

---

adlı sufiyâne risalesi vardır (www.loghatnaameh.org; Rıza Kurtuluş, “Örfî-yi Şîrâzî”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 96-97).

⁶ Enverî: Evhadüddin Muhammed b. Muhammed b. Alî-yi Ebîverdî, Horasan’a bağlı Bedene köyünde doğmuştur. Çok iyi bir öğrenim görmüş; felsefe, kelâm, mantık, riyâziyyât, edebiyat, astronomi ve astroloji gibi bilim dallarında geniş bilgi sahibi olmuştur. Mahlası Enverî’dir. Sultan Sencer (ö. 552/1157) döneminin en büyük kaside şairidir. Muhtemelen 585’te (1189) Belh’te vefat etmiştir. Kaside, gazel, kıta ve rubâîlerden oluşan Divanı vardır. (Abdülkadir Karahan, “Enverî, Evhadüddin”, *DİA*, İstanbul 1995, XI, 267-268).

⁷ *Mecmûatü Medâih-i Şeyhülislâm*, vr. 92a-92b.

Senin şeker gibi tatlı nutkunun vasfı hayatın tatlı dillisi; senin methinin güzel zikri bayramın hoşsohbet neferi.

Mutluluğun letafeti bal gibi tat verir; senin yumuşak sözün bayramın ağzında bal gibidir.

Naz elinde işret yüzüğünün kaşındaki nakış, senin yumuşak tabiatınla bayramı hatırlatır.

Bütün âlemin bayram madeninden neşe incisi gibi kazıp çıkardıkları senin mutluluğunun temiz yakutudur.

Senin muhabbetinle bayramın mutlu gönlü zamane gülşeninde bülbül gibi yüzlerce nağme terennüm eder.

Senin uğurlu ayağımla güvenli bayram yurduna hayat veren teşrifin yüzlerce ev yapar.

Güneş gibi senin kalbinin ışık veren yumuşaklığı bayram göğünden her zerreye ışık verir.

Senin lütfunun damadının güzelinin arzusundan dolayı dünya gelini kendi rahminde bayram ikizleri görür.

Şeref makamının saadet kürsüsünde, bayram ailesinin görkemli tahtında oturan sensin.

Senin aklının görüşü ve bahtının kuvveti sayesinde genç bayram, her zaman yaşlı zamane gibi sana hizmet eder.

Hasetçi, senin kahreden ayağının altında, senin kılıç gibi olan emrinle, bayram zamanı koyun gibi kurban olur.

Her zaman devlet atının üzerine binen sensin; onun için bayram dizgini senin güçlü eline yaraşır.

Senin riyazet Ramazan'ındaki her orucun, senin Kadir gecen gibi bayramın şanını artırır.

Tavus gibi süslenen kulak papağan gibi senin lütfunun nezaketinden bayram yuvasında şeker yer.

Gönül ustası senin övgü kitabında bayram dilinden benim nutkumun söyledikleri temiz sözleri yazar.

Tanrı'nın Feyz'i ve şeref zirvesi! Onun seyyidliğinden bayramın bedeni ve canı ışıkla doludur, rahattır.

*İmamların güneşi, sultanın hocası, şerefliğin babası, bayramın belli günle-
rinin maslahatlarına ışık tutan;*

*Şeriatın önderi, âlemin müftüsü, zamanın imamı; bayramın gizli sırrının
nüktesindeki sorunları çözen;*

*Benim murat fenerimin ışık vermesi için, bayramın her parmağına yüzlerce
mum koymuş;*

*Ey dünya yargıcı! Benim arzuhalimin içeriğini bayram tercümanından mer-
hamet kulağıyla dinle.*

*Herkes zevk ve safa sofrasının etrafında, ben ise bayram sofrasında fakirlik ve
yoksulluk köşesinde kan içmekteyim.*

*Bu zamanda bayramın sevimsiz zamane güzelinden kocakarı gibi muradıma
eremedim.*

*Âlem mutluluk ve sevinç içinde eğlenmekte; ben ise üzgünüm, her an başka
bir matemdeyim bayramda.*

*Dünyada safa otağını kursa ne fayda? Çünkü bayram gölgeliği gam köşesi
gibi oldu gönlümde.*

*Ey bilge gönüllü! Senin lütfundan izin isterim ki sana kavuşmak için bir ni-
şane yapayım bayramı.*

*Gam sofasındaki hizmetim tamam oldu madem, bayram eşiğinde değersiz
olmam neden?*

*Sabır eşiğindeyim ve bayramda mutluluk ayından ayrı kalışımın yedinci yı-
lıdır.*

*Bayramlık olarak bana öyle himmet et ki kutlu bahtımla bayramı imtihan
edeyim.*

*Ey gönül! Ne zamana kadar harabe tabiatım gam köşesinde inci saçan bay-
ram hazinesini gizleyecek?*

*Gönül denizimden sedefe akan her damla zamane sahilinde bayram gözetle-
yicisi olacak?*

*Sadikâ! Boş ve saçma sözlerden vazgeç, sus vesselâm; bayramın neşe veren
meydanında yüzlerce nara at.*

*Canı gönülden tazarru ellerinle bayram destanının sonuna dua mührünü
bas.*

*Dünyada bayram, Ramazan ayının sonunda misafir gibi dünyayı neşelen-
dirmek için geldiği sürece,*

*Senin mutluluğun için her gece ayların ilk gecesi gibi senin otağının bulun-
duğu meydanda misafirperver bayram olsun.*

MANZUMELERİN FARSÇA METNİ

1. قصیده^۸

هزج مثنوی سالم: مفاعیلین مفاعیلین مفاعیلین مفاعیلین

رواق دیده‌ام درج و سرشکم در و مرجانش	دلم گنجینه عشق است و خاموشی نگهبانش
به قفل نیستی بستند حصن دست دربانش	در این گنجینه تا الفت نگیرد از کلید دل
صدف‌ها بر لب دریا شوند از شوق، رقصانش	از این گنجینه گر دری به قعر بحر اندازند
صفای جوهر دل یابی اندر قعر عمّانش	غنا ی حوت دهشتزای غم، خون جگر کن تا
که گیرد رای زهر آلود غم صحت ز درمانش	بنه لوح طلسمش در دهان افعی دردم
لعاب نامرادی بر لب و ریزد ز طغیانش	گذشتم بر در این گنج، دیدم مار بی بختی
که خاک پای دانایی کنم تریاق دندانش	از آن بهتر ندیدم بهر دفع سم آیین اژدر
نهد غواص خورشید خرد سر پیش مرجانش	چه دانا، بلکه دریایی که در افلاک امواجش
کشد خورشید غواص خرد دل سوی دورانش	چه دریا، بلکه گردونی که در امواج افلاکش
صدف چون پرگهر باشد، غنا یابد ^۹ ز بارانش	دل از سیرابی جودش به دریای کرم نازد
شود آینه و بینم در او دریای احسانش	هر آن معنی که از لفظ گهر بارش به عقل آید
چو در مرآت انصاف تو دیدم خال پنهانش	چرا بر چهره خواهش حجاب از ژنگ غم دارم
چو بر طور خرد روشنگر آید نور امعانش	ید بیضا شود ظاهر ز جیب شاهد علمش

^۸ مجموعه مدائح شیخ الاسلام فیض‌الله افندی، نسخه خطی به شماره 2843 اسعد افندی کتابخانه سلیمانیه، ورق

90 – 91 آ.

^۹ یابد: در اصل، باید

ز اجزای جهان آرای تیغ حکم فرمانش
 تویی حجت بر اجرای شریعت همچو فرمانش
 به ارباب ادب شامل بود لطف فراوانش
 که از هر قطره‌ای ریزد یم حکمت به عمّانش
 که تابد از^{۱۰} جبین مهر حکمت نور عرفانش
 که در برج شرف سیران کند خورشید سامانش
 پلنگ همتش جنگ آورد با ابر احسانش
 ز بوی نافه زلف سخای عنبرافشانش
 که در چنگ پلنگ صولت باشد گریانش
 به زیر بال عفت می‌پرد شهباز پرانش
 کلامت گوهر یکتا، لب فکر تو عمّانش
 کشی از شیخ الاسلامی علم بر فرق عنوانش
 چو دست شاهد علمت منور ساخت ارکانش
 فتد در گلشن مدح این غزل خواند ز هجرانش
 زجاج چشم من، برج درخت مهر رخشانش
 دو دست شاهد شادی چو ذره گشته رقصانش
 در آغوش عروس عیش رقصد موی بر جانش
 که از علم و کرم، حلم و حکم باشد خیابانش
 لب خواهش شرف یابد ز تقیلات دامانش
 وجودش هیئت العالم، صفاتش وسم امکانش

به دیوانخانه هیبت نشاندم اهل معنی را
 به حکم قاضی عقل این سجل کردم که در عالم
 حسیب عالم و فاضل، نسیب کامل و عاقل
 محیط فضل و دریای کرم، بحر کمال اما
 ادیب مشتری تدبیر و دانای قمرطلعت
 مه سرمنزل اجلال، فیض الله افتدی کاوست
 به کوه جودش از دل چون غزال آرزو هر دم
 غزال دل چنان مست است کش خود را نمی‌داند
 دل خصم تو سود از پنجه شیر زیان گیرد
 ز امضای^{۱۱} هما پرواز مرغ حکم فتوایت
 تویی دریای دانادل، تویی دانای دریادل
 کنی در صدر فتوا خواجگی بر شیخ الاسلامی
 مشرف شد سریر خواجگی از یمین بازویت
 به باغ وصل او چون ره نیابد بلبل طبعم
 دل من آسمان عشق و مهرت ماه تابانش
 ز خورشید جهان تاب ضمیر عالم آرایت
 ز سودای دل آشوب خیال زلف پُرچینت
 گل طبع تو آن گلشن سرای باغ عرفان است
 دم نازش طرب یابد ز تأثیرات گفتارش
 نگاهش حکمة العینین و نطقش نخبه الافکار

¹⁰ از: در اصل ر

¹¹ امضای: در اصل امضا

شفای داءِ آمیدِ صدیقا آن اشارت کن
 من آن دیباچه‌بندِ نسخهٔ تحریر و عرفانم
 چگونه تابِ آن دارد که عرفی دم زند با من
 به نطقِ تازه هر دم جانده اعجازِ گفتارم
 ز دستِ چرخِ کج‌بخشش شکایت‌نامه می‌دارم
 من آن طفلم که در مهدِ غم از بی‌مهریِ مادر
 چو رفتم پیشِ استاد از برای کسبِ اهلیت
 به زنجیرِ الم پای هوس بستم چو دانستم
 صدیقا از که داری این گله وقتِ دعا آمد
 کمانِ زه نیاز آور بنه در پنجهٔ تقوی
 همیشه تا در گنجِ دعا لعلِ اثر دارد
 چو الماس از برای سفتنِ درُّ امل بادا

که داروی نجات از وی خلد بر نبضِ درمانش
 که بر نقشِ خیالم چشمِ مانی مانده حیرانش
 که از سحرِ بیان کردم عصا در دستِ عرفانش
 کجا تا انوری گیرد ز فیضِ شعرِ من جانش
 اجازت ده که می‌خوانم ترا مفهومِ عنوانش
 به جای شیرِ صافی خونِ دل از هردو پستانش
 نخواندم جز کتابِ غصه در کنجِ دبستانش
 که چرخِ چست نگشاید به رویم قفلِ زندانش
 بنه تیرِ دعا در دست و محکم ساز پیکانش
 بکش تا گوشِ جان و صیدِ آن بر قبضه بنشانش
 ز اشکالِ طلسم استجابت نقشِ اتقانش
 دلت گنجینهٔ لطف و کفِ جودت نگهبانش

2. قصیده^{۱۲}

مضارع مثنیٰ اُخرب مکفوف مقصور: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلات

ای منبسط بدورِ نشاطت زمانِ عید
 وصفِ نباتِ نطقِ تو حلوالکلامِ عیش
 شیرین کند لطافتِ شادی چو انگبین
 نقشِ نگینِ خاتمِ عشرت به دستِ ناز
 یاقوتِ پاک شادیِ توست آن که برکنند
 صد نغمه می‌کشد چو هزار از محبتت

شادان ز هم به تهنیتت طبع و جانِ عید
 ذکرِ جمیلِ مدحِ تو رطبِ اللسانِ عید
 شهدِ کلامِ نازکت اندر دهانِ عید
 از لطفِ طبعِ تو شده خاطر نشانِ عید
 چون گوهرِ طرب همه عالم ز کانِ عید
 در گلشنِ زمانه دلِ شادمانِ عید

12 مجموعه مدائح شیخ الاسلام فیض‌الله افندی، ورق 92 آ - 92 ب.

از یمنِ مقدمِ تو به دار الامانِ عید
هر ذره را ضیا دهد از آسمانِ عید
در رحمِ خود عروسِ جهان تو امانِ عید
مسند نشینِ طنطنهٔ دودمانِ عید
چون پیرکِ زمانه همیشه جوانِ عید
با تیغِ امرِ تو چو غنم در زمانِ عید
با دستِ اختیارِ تو شاید عنانِ عید
افزون کند چو لیلۀ قدرِ تو شانِ عید
طاووسِ زیبِ سامعه در آشیانِ عید
تقریرِ پاکِ ناطقه‌ام از زبانِ عید
پر نور و راحت است از او جسم و جانِ عید
روشن کنِ مصالحِ روزِ عیانِ عید
مشکل‌گشای نکتۀ سرّ نهانِ عید
صد شمعۀ را نهاده در هر بنانِ عید
مضمونِ عرضِ حالِ من از ترجمانِ عید
در کنجِ فقر و فاقه خورم خونِ زخوانِ عید
از شاهدِ زمانهٔ نامهربانِ عید
هردم به ماتمِ دگرم در میانِ عید
چون کنجِ غصه شد به دلم سایبانِ عید
کز حرفِ آرزوی تو دارم نشانِ عید
بی‌پایه بودنم ز چه بر آستانِ عید؟
کز ماهِ شادی منفصلم در میانِ عید

تشریفِ جان‌فزایِ تو صد خانه می‌کند
خورشیدسا لطفاتِ نورِ ضمیرِ تو
بیند ز شوقِ شاهدِ دامادِ لطفِ تو
بر کرسیِ سعادتِ صدرِ شرفِ تویی
با رأیِ عقل و قوتِ بختت به خدمت است
در زیرِ پایِ قهرِ تو قربان شود حسود
چون بر سمندِ دولتِ دایم تویی سوار
هر روزهٔ تو در رمضانِ ریاضتت
چون طوطی از نزاکتِ لطفت شکر خورد
بهر کتابِ مدحِ تو استادِ دل کند
فیضِ اله و اوجِ شرفِ کز سیادتش
شمسِ الائمهٔ خواجهٔ سلطانِ ابوالشرف
صدرِ الشریعه، مفتیِ عالم، امامِ عصر
چون بهرِ روشنائیِ فانوسِ کامِ من
بشنو به گوشِ مرحمتِ ای داورِ جهان
هر کس به صحنِ مائدهٔ عیش و ناز من
حاصل نشد عجزِ مرادم به روزگار
عالم به سورِ عیش و مسرت، منِ حزین
گر خیمهٔ صفا زند اندر جهان چه سود؟
داندالا ز لطفِ تو خواهم اجازتی
در صحنِ غم ملازمتم چون تمام شد
بر آستانِ صبرم و این سال هفتم است

این گونه کن اشارتِ همت به عیدی ام	کز بختِ عیش آن بکنم امتحانِ عید
تا کی دلا خرابه طبعم نهان کند	در کنجِ غم، خزانه گوهرفشانِ عید
هر قطره کز محیطِ دلم بر صدف چکد	بر ساحلِ زمانه شود دیدبانِ عید
از لاف و ژاژخای صدیقا خموش و بس	صد نعره کش به عرصه عشرت‌رسانِ عید
می‌زن به دست‌های تضرع ز جان و دل	مهرِ دعا به خاتمه داستانِ عید
تا در زمان به شادی عالم کند نزول	در آخرِ مه رمضان میهمانِ عید
بادا برای عیش تو چون غره بر شهور	هر شب به صحنِ بارگهت میزبانِ عید

KAYNAKÇA

- Abdülkadir Karahan, "Enverî, Evhadüddin", *DİA*, İstanbul 1995, XI, 267-268.
- Çınarcı, M. Nuri, *Şeyhülislâm Ârif Hikmet Beyin Tezkiretü'ş-şuarâsı ve Transkripsiyonlu Metni* (Gaziantep Ü., SBE., Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep 2007.
- Değirmençay, Veyis, *Farsça Arûz ve Kafiye*, Erzurum 2012.
- , *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum 2013.
- Erdem, Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurfâ'sı*, Ankara 1994.
- İpekten, Haluk v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988.
- Karatay, Halit, *Hattat Divân Şâirleri*, Ankara 2008.
- Kazasker Sâlim Efendi, *Tezkire-i Sâlim*, Dersâadet 1315, İkdâm Matbaası.
- Mecmûatü Medâih-i Şeyhülislâm*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi 2843 Numaralı Yazma.
- Mehmet Serhan Tayşi, "Feyzullah Efendi, Seyyid", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 527-528.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî I-IV*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1308.
- Rıza Kurtuluş, "Örfî-yi Şîrâzî", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 96-97.

Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-şu'arâ* (haz. Adnan İnce), Ankara 2005.

Şinasi Gündüz, "Maniheizm", *DİA*, İstanbul 2003, XXVII, s. 575-577.

Tuman, Mehmet Nâil, *Tuhfe-i Nâilî I-II* (haz. Cemal Kurnaz ve Mustafa Tatçı), Ankara 2001.